

מכללת הרצוג-גוש עציון

ימי עיון בתנ"ך

קייץ תשע"ב

הרעב בימי האבות

א. הזיקה בין הרעב בימי האבות

<p>בראשית כ"ו, א-ג וַיְהִי רָעַב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מְאֹד וְיִשְׂרָאֵל מָלַד וַיִּבְרָא אֱבְרָהָם וַיִּלְדוּ יִצְחָק אֶל אַבְיִמֶלֶךְ מֶלֶךְ פְּלִשְׁתִּים גְּרָרָה: גֵּוֶר בְּאֶרֶץ הַגֹּזָא</p> <p>בראשית מ"ז, ד וַיֹּאמְרוּ אֵל פְּרַעֲה לְגֹוֶר בְּאֶרֶץ בְּאֵנוּ כִּי אֵין מִרְעָה לְצֹאן אֲשֶׁר לְעַבְדֶּיךָ כִּי כָבֵד הָרָעַב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְעַתָּה יֵשְׁבוּ נָא עַבְדֶּיךָ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן:</p> <p>בראשית מ"ז, יג וְלַחֵם אֵין בְּכָל הָאָרֶץ כִּי כָבֵד הָרָעַב מְאֹד וַתִּלְהַךְ אֶרֶץ מִצְרַיִם וְאֶרֶץ כְּנָעַן מִפְּנֵי הָרָעַב:</p>	<p>בראשית י"ב, י וַיְהִי רָעַב בְּאֶרֶץ וַיֵּרֶד אַבְרָם מִצְרַיִם לְגֹוֶר שָׁם כִּי כָבֵד הָרָעַב בְּאֶרֶץ:</p>
--	--

ב. אברהם במצרים וישראל למצרים

יאיר זקוביץ, "יציאת מצרים בספר בראשית"

תולדות ישראל במצרים	ברא' י"ב
ברא' מ"ב, ג: וירדו אחי יוסף... (מ)מצרים. מ"ג, טו: וירדו מצרימה. במד' כ', טו: וירדו אבותינו מצרימה.	פס' י': "וירד אברם מצרימה"
ברא' מ"ז, ד: לגור בארץ באנו	"לגור שם"
ברא' מ"ג, א: והרעב כבד בארץ. מ"ז, ד: כי כבד הרעב בארץ כנען.	"כי כבד הרעב בארץ"
שמ' א', טז: אם בן הוא והמתן אותו ואם בת היא וחיה. א', כב: "כל הבן הילוד היאורה השליכוהו וכל הבת תחיון."	פס' יב: "והרגו אותי ואותך יחיו"
ברא' מ"ה, ה, ז: כי למחיה שלחני אלהים לפניכם... ולהחיות לכם פלטה גדולה.	פס' יג: "וחיתה נפשי בגללך"
ברא' ל"ז, כח: ויביאו את יוסף מצרימה. מ"ו, ז: וכל זרעו הביא אתו מצרימה. שמ' א', א: ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה.	פס' יד: "ויהי כבוא אברם מצרימה"
שמ' י', כו: וגם מקננו ילך אתנו. שמ' ג', כב: ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב.	פס' טז: "ויהי לו צאן ובקר וגמלים" י"ג, ב: "ואברם כבד מאד בכסף ובהב"
שמ' י"א, א: עוד נגע אחד אביא על פרעה.	י"ב, טז: "וינגע ה' את פרעה נגעים גדלים"
שמ' ח', ד: ויקרא פרעה למשה ולאהרן ויאמר העתירו אל ה'	פס' יח: "ויקרא פרעה לאברם"
שמ' י"ב, לב: קחו כאשר דברתם ולכו.	פס' יט: "קח ולך"
שמ' י"ג, יז: ויהי בשלח פרעה את העם.	פס' כ: "וישלחו אתו ואת אשתו"

בראשית רבה (תיאודור-אלבק) פרשת לך לך פרשה מ

ר' פינחס משי' ר' הושעיה אמר הקדוש ברוך הוא לאבינו אברהם צא וכבש את הדרך לפני בניך, ואת מוצא כל מה שכתוב באבינו אברהם כתוב בבניו, באברהם כתי' ויהי רעב בארץ בישראל כתי' כי זה שנתים הרעב (בראשית מה ו), באברהם כתי' וירד אברם מצרימה בישראל כתי' וירדו אבותינו מצרימה (במדבר כ טו) באברהם כתי' לגור שם בישראל כתי' לגור בארץ באנו (בראשית מז ד), באברהם כתי' כי כבד הרעב בארץ בישראל כתי' והרעב כבד בארץ (שם /בראשית/ מג א), באברהם כתי' ויהי כאשר הקריב לבוא מצרימה וגוי בישראל כתי' ופרעה הקריב (שמות יד י), באברהם כתי' והרגו אתי ואותך יחיו בישראל כתי' כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו וכל הבת תחיון (שם /שמות/ א כב), באברהם כתי' אמרי נא אחותי את למען ייטב לי בישראל כתי' וייטב אלהים למילדות (שם שם /שמות/ א' כ), באברהם כתי'

5

10

ויהי כבוא אברם מצרימה וגוי בישראל כתי' ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה (שם שם / שמות א' / א), באברהם כתי' ואברהם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב בישראל כתי' ויוציאם בכסף וזהב וגוי (תהלים קה לו), באברהם כתי' ויצו עליו פרעה אנשים וישלחו בישראל כתי' ותחזק מצרים על העם למחר לשלחם (שמות יב לג), באברהם כתי' וילך למסעיו בישראל כתי' אלה מסעי בני ישראל וגוי (במדבר לג א).

ג. שתי כניסות של אברהם לארץ

כניסה מחרון – פרק י"ב	כניסה ממצרים – פרק י"ג
<p>(ה) ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו ואת כל רכושם אשר רכשו ואת הנפש אשר עשו בחרן ויצאו ללכת ארצה כנען ויבאו ארצה כנען:</p> <p>(ו) ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה והכנעני אז בארץ:</p> <p>(ז) וירא ה' אל אברם ויאמר לזרעך אתו את הארץ הזאת ויבן שם מזבח ליקוק הנראה אליו:</p> <p>(ח) ויעתק משם הקרה מקדם לבית אל ויט אהלה בית אל מים והעי מקדם ויבן שם מזבח לה' ויקרא בשם ה':</p> <p>(ט) ויסע אברם הלוד ונסוע הנגבה: פ</p>	<p>(א) ויעל אברם ממצרים הוא ואשתו וכל אשר לו ולוט עמו הנגבה:</p> <p>(ב) ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב:¹</p> <p>(ג) וילך למסעיו מנגב ועד בית אל עד המקום אשר היה שם אהלה בתחלה בין בית אל ובין העי:</p> <p>(ד) אל מקום המזבח אשר עשה שם בראשונה ויקרא שם אברם בשם ה':</p> <p>... (ז) ... והכנעני והפריזי אז ישב בארץ:</p> <p>(ג) וילך למסעיו מנגב ועד בית אל</p>
<p>(ז) וירא ה' אל אברם ויאמר לזרעך אתו את הארץ הזאת</p> <p>(ז) וירא ויקוק אל אברם ויאמר לזרעך אתו את הארץ הזאת ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו:</p> <p>(ח) ויעתק משם הקרה מקדם לבית אל ויט אהלה בית אל מים והעי מקדם ויבן שם מזבח לה' ויקרא בשם ה':</p>	<p>(יד) וה' אמר אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם צפנה ונגבה וקדמה וימח:</p> <p>(טו) כי את כל הארץ אשר אתה ראה לך אתננה ולזרעך עד עולם:</p> <p>(טז) ושמתי את זרעך כעפר הארץ אשר אם יוכל איש למנות את עפר הארץ גם זרעך ימנה:</p> <p>(יז) קום התהלך בארץ לארצה ולרחבה פי לך אתננה:</p> <p>(יח) ויראה אברם ויבא וישב באלני ממרא אשר בחברון ויבן שם מזבח לה': פ</p>

ד. מדת הביטחון 20

רמב"ן בראשית פרק יב
 (י) ויהי רעב בארץ - הנה אברהם ירד למצרים מפני הרעב לגור שם להחיות נפשו בימי בצורת, והמצרים עשקו אותו חנם לקחת את אשתו, והקב"ה נקם נקמתם בנגעים גדולים, והוציאו משם במקנה בכסף ובזהב, וגם צוה עליו פרעה אנשים לשלחם:

25
 ורמזו אליו כי בניו ירדו מצרים מפני הרעב לגור שם בארץ, והמצרים ירעו להם ויקחו מהם הנשים כאשר אמר (שמות א כב) וכל הבת תחיון, והקב"ה ינקום נקמתם בנגעים גדולים עד שיוציאם בכסף וזהב וצאן ובקר מקנה כבד מאד, והחזיקו בהם לשלחם מן הארץ. לא נפל דבר מכל מאורע האב שלא יהיה בבנים. והענין הזה פרשוהו בבראשית רבה (מ ו) רבי פנחס בשם רבי אושעיא אמר, אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם צא וכבוש את הדרך לפני בניך, ואתה מוצא כל מה שכתוב באברהם כתוב בבניו, באברהם כתוב ויהי רעב בארץ, בישראל כתיב (להלן מה ו) כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ:

30
 ודע כי אברהם אבינו חטא חטא גדול בשגגה שהביא אשתו הצדקת במכשול עון מפני פחדו פן יהרגוהו, והיה לו לבטוח בשם שיציל אותו ואת אשתו ואת כל אשר לו, כי יש באלהים כח לעזור ולהציל. גם יציאתו מן הארץ, שנצטווה עליה בתחילה, מפני הרעב, עון אשר חטא, כי האלהים ברעב יפדנו ממות. ועל המעשה הזה נזר על זרעו הגלות בארץ מצרים ביד פרעה. במקום המשפט שמה הרשע והחטא:

¹ (ז) ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה לגור שם כי כבד הרעב בארץ:

35 רמב"ן ויקרא פרק כו
 והכלל כי בהיות ישראל שלמים והם רבים, לא יתנהג ענינם בטבע כלל, לא בגופם, ולא בארצם, לא בכללם, ולא ביחיד מהם, כי יברך השם לחמם ומימם, ויסיר מחלה מקרבם, עד שלא יצטרכו לרופא ולהשתמר בדרך מדרכי הרפואות כלל, כמו שאמר (שמות טו כו) כי אני ה' רופאך. וכן היו הצדיקים עושים בזמן הנבואה, גם כי יקרה עון שיחלו לא ידרשו ברופאים רק בנביאים, כענין חזקיהו בחלותו (מ"ב כ ב ג). ואמר הכתוב (דהיי"ב טז יב) גם בחליו לא דרש את ה' כי ברופאים, ואילו היה דבר הרופאים נהוג בהם, מה טעם שיזכיר הרופאים, אין האשם רק בעבור שלא דרש השם. אבל הוא כאשר יאמר אדם, לא אכל פלוני מצה בתג המצות כי אם חמץ:

40 אבל הדורש השם בנביא לא ידרוש ברופאים. ומה חלק לרופאים בבית עושי רצון השם, אחר שהבטיח וברך את לחמך ואת מימך והסירותי מחלה מקרבך, והרופאים אין מעשיהם רק על המאכל והמשקה להזהיר ממנו ולצוות עליו:

45

...
 וזו היא כוננתם באמרים (שם) ורפא ירפא מכאן שנתנה רשות לרופא לרפאות, לא אמרו שנתנה רשות לחולה להתרפאות, אלא כיון שחלה החולה ובא להתרפאות כי נהג ברפואות והוא לא היה מעדת השם שחלקם בחיים, אין לרופא לאסור עצמו מרפואתו, לא מפני חשש שמא ימות בידו, אחרי שהוא בקי במלאכה ההיא, ולא בעבור שיאמר כי השם לבדו הוא רופא כל בשר, שכבר נהגו. ועל כן האנשים הנצים שהכו זה את זה באבן או באגרוף (שמות כא יח) יש על המכה תשלומי הרפואה, כי התורה לא תסמוך דיניה על הנסים, כאשר אמרה (דברים טו יא) כי לא יחדל אביון מקרב הארץ, מדעתו שכן יהיה. **אבל ברצות השם דרכי איש אין לו עסק ברופאים:**

50

הרב אהרן ליכטנשטיין. לבירורה של מידת הביטחון
 דברי הרמב"ן צרמו כל כך את אוזנו של רבי חיים מבריסק עד שהגיב וקבע שלא מרנא הרמב"ן חתים עליהו ובטח נתוספו בידי סופר מאוחר. אמנם השערה זו, שאינני רואה לה רקע טקסטואלי, או היסטורי, נראית מרחיקת לכת, ואישית אינני נוטה לקבלה. אך ברור שהתפיסה המסתתרת מאחורי דברי רבי חיים היא המסורת המרכזית ביהדות; אין ספק שהיא המסורת השובה את לב האדם המודרני, השרוי באווירה של אקטביזם, ונטיה לפעילות מתמדת.

55

משנה מסכת אבות פרק ה משנה ג
 עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו עליו השלום **ועמד בכולם** להודיע כמה חבתו של אברהם אבינו עליו השלום:

60

מסכתות קטנות מסכת אבות דדבי נתן נוסחא ב פרק לו
 עשר נסיונות נתנסה אברהם אבינו [ועמד בכולם] להודיע כמה היא גדולתו של אברהם אבינו ואלו הן [באור כשדים] לך לך מארצך וממולדתך. ביציאת חרן ויהי רעב בארץ. ושנים בשרה [אחד בפרעה ואחד באבימלך] ואחד של מילה ושל בתרים ושל יצחק ושל ישמעאל. וכי מה צורך לכל באי העולם שיבואו לכאן. ללמדך כשיבוא אברהם אבינו עליו השלום ליטול את שכרו יהיו באי עולם אומרים יתיר מכאן [היתה שמה] [היה שוה ליטול]:

65

פירושו המשנה לרמב"ם מסכת אבות פרק ה משנה ג
 העשרה נסיונות אשר נתנסה אברהם אבינו - כולם כתובים. הראשון - הגירות, והוא אומר יתעלה לו: "לך לך מארצך וממולדתך". והשני - הרעב אשר מצא בארץ כנען כאשר השתקע בארץ, וכבר יועד לו: "ואעשך... ואברכך ואגדלה שמך", וזה נסיון גדול, והוא אומר: "ויהי רעב בארץ" וכו'.

70

ה. חוויית הרעב

בראשית רבה (תיאודור-אלבק) פרשת לך לך פרשה מ
 [ויהי רעב בארץ וגו'] עשרה רעבון באו לעולם, א' בימי אדם הראשון ארורה האדמה בעבורך (שם /בראשית/ ג יז), א' בימי למך מן האדמה אשר אררה יי"י (שם /בראשית/ ה כט), א' בימי אברהם [ויהי רעב בארץ], א' בימי יצחק [ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון] (שם /בראשית/ כו א), וא' בימי יעקב [כי זה שנתים הרעב] (שם /בראשית/ מה ו), א' בימי שפט השופטים [ויהי בימי שפט השופטים ויהי רעב בארץ] (רות א א), א' בימי דוד [ויהי רעב בימי דוד] (ש"ב = שמואל ב' = כא א), א' בימי אליהו [חי יי"י אלהי ישראל אשר עמדתני לפניו אם יהיה השנים האלה טל ומטר] (מ"א = מלכים א' = יז א), א' בימי אלישע [ויהי רעב גדול בשומרון] (מ"ב = מלכים ב' = ו כה), וא' שהוא מתגלגל בעולם, וא' לעתיד [לבוא] לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דברי יי"י (עמוס ח יא), ר' הונא [ורי ירמיה] בשם ר'

75

80

85 שמואל בר רב יצחק עיקר אותנטייה שלו לא היה בימי דוד ולא היה ראוי לבא אלא בימי שאול, אלא על ידי שהיה שאול גרופית שלשקמה גילגלו הקדוש ברוך הוא והביאו בימי דוד, שילה חטא ויוחנה משתלמה אתמהא, אמר ר' חיה לזג שהיה בידו קופה מליאה כוסות ודייטרוטין, בשעה שהיה מבקש לתלות הקופה היה מביא יתד ותוקעה ותולה עצמו בה ואחר כך תולה קופתו, לפיכך לא באו כלם בימי בני אדם שפופים אלא בימי [בני] אדם גיבורים שיכולים לעמוד בהם, ר' ברכיה הוה קרי עליהון נותן ליעף כח (ישעיה מ כט), ר' ברכיה בשם ר' חלבו ב' באו בימי אברהם, ר' הונא בשם ר' אחא א' בימי למך וא' בימי אברהם, רעב שבא בימי אליהו שלבצורת היה שנה עבדה שנה לא עבדה, רעב שבא בימי אלישע שלמהומה היה עד היות ראש חמור וגוי (מ"ב = מלכים ב' = ו כה), רעב שבא בימי השופטים ר' הונא בשם ר' דוסא מ"ב סאין היו ונעשו מ"א, והא תני לא יצא אדם בחוצה לארץ אלא אם היה סאתים שלחיטים הולכות בסלע, אמר ר' שמעון אימתי בזמן שאין מוצא ליקח אבל אם מוצא ליקח אפילו סאה בסלע לא יצא בחוצה לארץ].

במדבר פרק יא
95 (ה) זְכַרְנוּ אֶת הַדָּגָה אֲשֶׁר נָאֵכַל בְּמִצְרַיִם חֲנָם אֶת הַקִּשְׁאִים וְאֶת הָאֲבִטְחִים וְאֶת הַחֲצִיר וְאֶת הַבְּצָלִים וְאֶת הַשּׁוּמִים:
(ו) וְעַתָּה נִפְשָׁנוּ יְבֹשָׁה אֵין כָּל בְּלִתֵי אֶל הַמֶּן עֵינֵינוּ:

דברים פרק ח
100 (א) כָּל הַמְצָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה הַיּוֹם תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תִּחְיִיו וְרַבִּיתְם וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְקֹנֶךָ לְאַבְתָּיִם:
(ב) וְזָכַרְתָּ אֶת כָּל הַדָּרָךְ אֲשֶׁר הוֹלִיכָךָ יְקֹנֶךָ אֲלֵהֶיךָ זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לְמַעַן עֲנִתְךָ לְנִסְתָּךְ לְדַעַת אֶת אֲשֶׁר בְּלִבְךָ הִתְשַׁמַּר מִצּוֹתוֹ מִצּוֹתָיו אִם לֹא:
(ג) וַיַּעֲזֵב וַיִּרְעַבְךָ וַיֹּאכְלֶךָ אֶת הַמֶּן אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ וְלֹא יָדְעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן הוֹדִיעַךָ כִּי לֹא עַל הַלֶּחֶם לְבַדּוֹ יִחְיֶה הָאָדָם כִּי עַל כָּל מוֹצָא פִי יְקֹנֶךָ יִחְיֶה הָאָדָם:
105 (ד) שְׁמַלְתְּךָ לֹא בְלִתָּה מִעֲלִיד וְנִגְלָךְ לֹא בְצַקָּה זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה:
(ה) וַיִּדְעַתָּ עִם לִבְךָ כִּי כַּאֲשֶׁר יִיָּסֵר אִישׁ אֶת בְּנוֹ יְקֹנֶךָ אֲלֵהֶיךָ מִיִּסְרָךְ:

תלמוד בבלי מסכת יומא דף עד עמוד ב
110 "המאכלך מן במדבר למען ענתך", רבי אמי ורבי אסי; חד אמר: אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו, וחד אמר: אינו דומה מי שרואה ואוכל למי שאינו רואה ואוכל. אמר רב יוסף: מכאן רמז לסומין שאוכלין ואין שבעין. אמר אביי: הלכך, מאן דאית ליה סעודתא - לא ליכלה אלא ביממא.

רש"י מסכת יומא דף עד עמוד ב
אינו רואה ואוכל - אכילת המן טועם טעם כל המינים ואינו רואה אלא מן.

שמואל ב פרק יז
115 (כז) וַיְהִי כִּבּוֹא דָּוִד מִחֲנִינְמָה וְשָׁבִי בֶן נָחַשׁ מִרְבֵּת בְּנֵי עַמּוֹן וּמְכִיר בֶּן עַמִּיאֵל מִלֵּא דָּבָר וּבְרָזְלֵי הַגִּלְעָדִי מִרְגָּלִים:
(כח) מִשְׁקָב וְסַפּוֹת וְכָלִי יוֹצֵר וְחֲטִים וְשִׁעְרִים וְקַמַּח וְקָלִי וּפּוֹל וְעֲדָשִׁים וְקָלִי:
(כט) וּדְבַשׁ וְחִמָּאָה וְצֹאן וְשִׁפּוֹת בָּקָר הַגִּישׁוּ לְדָוִד וְלָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ לְאָכֹל כִּי אָמְרוּ הָעָם רָעִב וְעֵיף וְצָמָא בַּמִּדְבָּר:
במדבר פרק יז

תלמוד בבלי מסכת יומא דף עז עמוד א
120 ואי בעית אימא: רחיצה דאיברי ענוי מנא לן - מהכא, דכתיב +מלכים א' ב'+ ולאביתר הכהן אמר המלך ענתת לך על שדיך כי איש מות אתה וביום הזה לא אמיתך כי נשאת [את] ארון ה' לפני דוד אבי וכי התענית בכל אשר התענה אבי וכתוב ביה בדוד +שמואל ב' יז+ כי אמרו העם רעב ועיף וצמא במדבר. רעב - מלחם וצמא - ממים. עיף ממאי - לאו מרחיצה? - ודילמא מנעילת הסנדל?